

K r o š l á k, D., B a l o g, B., S u r m a j o v á, Ž., Teória štátu a práva. Bratislava : Wolters Kluwer, 2020, 335 s. ISBN 978 80 571 0275 5

Trojica slovenských mladých právnych teoretikov a napísala a v roku 2020 vydala novú učebnicu teórie štátu a práva s tradičným názvom Teória štátu a práva. Patrí k sérii učebníc, ktoré sa objavili na slovenskom trhu po roku 2010 a vlastne zvestovali príchod novej generácie právnych teoretikov. Má 335 strán rozdelených do 15 kapitol. Obsah je štandardný a zodpovedá stredo európskej tradícii. Súčasťou učebnice sú aj praktické príklady a tiež odkazy na ďalšiu literatúru v bibliografickom aparáte.

Prvé dve kapitoly sa venujú vzniku štátu a jeho znakom vrátane štátneho územia, obyvateľstva, inštitúcií a štátnej moci. Zodpovedajú názorom, ktoré prevládajú v stredo európskom kontexte. Akurát pojem „materialistický prístup k štátu“ mohli pokojne označiť ako „marxistický prístup“ – vzhľadom na ďalší výklad, ktorý iný materialistický než marxistický prístup neuvádza. Autori zrejme podľahli súčasnej snahe o „vytesnenie marxizmu“ z verejnej diskusie, čo nie je úplne správne. Ako právnici venovali najväčší priestor kontraktualistickej koncepcii vzniku štátu (s. 23-32). Prekvapuje však absencia zmienky o antropologických alebo historicko-evolučných náhľadoch na štát, ktoré zrejme najviac zodpovedajú reálnej vývojovej línii jeho skutočného sformovania v priebehu času. Azda aj tzv. právny prístup k vzniku štátu (s. 23) mohol byť opísaný na viac než šiestich riadkoch. Učebnica delí obyvateľstvo na dve základné ka-

tegorie: štátnych občanov a cudzincov (s. 36), čo zodpovedá praxi moderných demokracií, no neberie do úvahy jednak rôzne kategórie občanov s rozdielnym právnym postavením, a tiež ani možnosť existencie jednotlivcov, medzi ktorými a štátom existoval trvalý právny vzťah, no títo nemali politické práva – takže neboli občanmi v pravom zmysle slova. Pre taký vzťah existovali kategórie ako „poddaný“ alebo „štátny príslušník“. Ale napr. aj súčasné Spojené kráľovstvo pozná päť alebo šesť kategórií vlastných občanov či – presnejšie – „britských príslušníkov“. V prípade udelenia občianstva (s. 39) bolo možné sa hádam zmieniť o tom, že sa vyskytli aj vyskytujú prípady udelenia občianstva za mimoriadne zásluhy (napr. služba v armáde). Odseky venované suverenite tiež mohli byť zreteľnejšie a jednoznačnejšie napísané (s. 43-44). Autori zjavne – a nie úplne systémovo – opisovali z diel svojich predchodcov. Pojem suverenity a jeho historický vývoj je, samozrejme, téma na širokú rozpravu presahujúcu rámec základnej učebnice.

Tretia kapitola opisuje funkcie štátu, ktoré tradične delí na vnútorné a vonkajšie, pričom vzhľadom na aktuálnu situáciu autori mohli venovať väčšiu pozornosť otázkam obrany a postaveniu ozbrojených síl, úlohám štátu v krízových situáciách, prípadne úlohe štátu pri zabezpečovaní reprodukcie biologickej, ekonomickej aj inštitucionálnej. Je inak zaujímavé, že moderní štátovedci venujú takú malú pozornosť vojen-

ským systémom a ich vplyvu na organizovanie štátnej moci – pritom vlastne až do 19. storočia tvorili výdavky na vojenský segment spoločnosti až 60 – 90 % štátnych výdavkov. Je to zrejme dôsledok prevládajúcich pacifistických nálad v našej súčasnej spoločnosti a presvedčenia právnikov, že vždy sa všetko vyrieši prostredníctvom práva a rokovaní (čo však nemusí byť pravda). No a štvorriadkový opis stykov štátu s ostatnými štátmi a medzinárodnými organizáciami je šokujúco krátky.

Za týmito kapitolami, prirodzene, nasledujú kapitoly o forme vlády a štátnom zriadení (štvrtá a piata). Zmienka na s. 70 o „stredovekom germánskom štáte“ síce presne vychádza z Jellineka a vo svojom základe v mnohom zodpovedá skutočnosti, no jej etnické podfarbenie zodpovedalo dobe okolo roku 1900 a dnes je považované za prekonané. Pri opise republík (s. 71-79) by azda bol hodný zmienky aj posun Slovenska od roku 1993 z jasnej parlamentnej republiky k republike s niektorými semiprezidentskými prvkami. Pri opise štátneho zriadenia a zloženého štátu príjemne prekvapí takmer doslovné prevzatie niektorých formulácií z mojej učebnice z roku 2010 (napr. v prípade modernej únie – ale mohli aspoň zacitovať, s. 88). Pri výklade o personálnej únii autori mohli použiť aj novšie príklady než zo 14. storočia. Napríklad, personálna únia dnes existuje medzi Spojeným kráľovstvom a Kanadou – a 15 ďalšími krajinami. Aj na konfederáciu mohli nájsť čerstvejšie príklady. Napr. na pomedzí medzi reálnou úniou a konfederáciou bolo Štátne spoločenstvo Srbska a Čiernej Hory (2003 – 2006), spomenúť môžeme Senegambiu (1982 – 1989) a Nemecký spolok (1815 – 1866). Niektoré rysy konfederácie sa pripisujú aj súčasnej Európskej únii, Beneluxu (od r. 2008) a tiež Zväzovému štátu Ruska a Bieloruska.

V šiestej a siedmej kapitole sú pomerne podrobne rozoberané demokracia i nedemokratické režimy. Len terminologicky boli autori zrejme pod vplyvom angličtiny – akoby zabudli, že v slovenčine existuje vlastný – od angličtiny nezávislý – prepis zo starovekej gréčtiny. Použili napr. pojem „klasická demokracia“ miesto v slovenčine zaužívaného spojenia „antická demokracia“ (zviezol ich anglický termín „Classical

Democracy“, s. 96). Taktiež aténska Rada päťsto sa v slovenčine prepisuje ako „bulé“ (s. 97). Pojem, ktorý použili autori – „boulé“ – je prevzatý priamo z angličtiny, no môže vyvolávať asociáciu s ovocným alkoholickým nápojom.

Autori sa nevyhýbajú ani opisu súčasného stavu demokracie vo svete, no vzhľadom na isté krízové javy v moderných demokraciách a viditeľnému mocenskému vzostupu niektorých nedemokratických štátov by vzájomný pomer medzi demokratickými a nedemokratickými režimami bol hodný väčšieho priestoru. Možno sa autori mohli zmeniť aj o dnes takých populárnych pojmoch ako „priama demokracia“ alebo „neliberálna demokracia“, ale zjavne boli obmedzení rozsahom diela. Časť venovanú opisu demokracie taktiež môže niekto kritizovať za to, že akoby vychádza viac z politologických než právnoteoretických pohľadov, no takéto odsúdenie by bolo príliš rigidné a bigotné. Medzi štátovedou a politickou teóriou nemôže a nesmie byť ostrá hranica.

Autori veľmi vhodne vyčlenili dostatočný priestor rôznym formám autoritatívnych a oligarchických nedemokratických režimov (s. 119-129), ktoré sú omnoho častejšou alternatívou skutočnej liberálnej demokracie než režimy totalitné. Ich takto podrobné spracovanie je v slovenskej učebnicovej literatúre nové. Istú otázku môže vzbudzovať vyčlenenie ZSSR a európskych socialistických štátov po roku 1953 z kategórie totalitných režimov a ich označenie ako „komunistické autoritatívne režimy“, resp. „posttotalitné autoritatívne režimy“ (s. 118, 124 a 125) – ale to je vec názoru.

Autori sa však vyhlí presnej charakteristike súčasnej ČĽR, čo v prípade fakticky už najväčšej svetovej ekonomiky je prekvapujúce. Zrejme by sme ju mohli označiť za „modernizačný byrokraticko- autoritársky režim“?

Nasledujúca ôsma kapitola čitateľa oboznámi s pojmom právneho štátu, vrátane jeho ponímania na úrovni Európskej únie. Na slovenské pomery je táto kapitola spracovaná viditeľne nadštandardne.

Deviata kapitola sa už venuje viacej teórii práva, a to konkrétne samotnému pojmu „právo“. Taktiež je spracovaná veľmi dobre. Väčší

priestor azda mohol byť poskytnutý úvahám o modernom prekonaní dualizmu medzi prirodzeným a pozitívnym právom (s. 160).

Desiata až dvanásť kapitola je venovaná právnej norme, prameňom práva a tiež právneho systému. Rozlišuje sa medzi vnútroštátnym právom, medzinárodným právom a právom Európskej únie. Autori sa možno mohli viac zaoberať aj neprávnymi normatívnymi systémami a na porovnaní s nimi definovať základné vlastnosti právneho systému. Pochopiteľne dospievajú k názoru, že právo je taký normatívny systém, ktorý je spojený s autoritou štátu, a je štátnou mocou aj vynucovaný (s. 170) – i keď osobne pripúšťam, že v najmä v minulosti to mohla byť iná verejná autorita neštátneho charakteru (samosprávne mesto, cirkev). Časť o právnych normách je napísaná solídne so znalosťou veci. Rovnako aj o prameňoch práva. Osobitne oceňujem zmienku (v poznámke na s. 195) o hypertrofii práva v posledných desaťročiach a tiež o rezíduách obyčajového práva na území Slovenska až do roku 1950 (s. 199), čo mnohým súčasníkom uniká (viacerí predstavitelia staršej generácie boli prekvapení, keď som im vysvetľoval, že vlastne za svoj život zažili tri rozdielne právne kultúry). Azda bolo vhodné výklad o právnej obyčaji a súdnych precedensoch (s. 197-204) doplniť zmienkou o význame precedensov v práve EÚ s ohľadom na činnosť Európskeho súdneho dvora. (Na druhej strane, na záväznosť právnych obyčají v práve EÚ dnes existujú rozdielne názory.)

Kapitola o právnych systémoch, podľa môjho názoru, potrebuje na začiatok uviesť, že požiadavky na úplnosť, hierarchiu a vnútornú bezrozpornosť právnych systémov (s. 206) sú plne adekvátne len v modernej dobe, po ére veľkých kodifikácií a osvietených a racionalistických reformách práva v 18. – 19. storočí. S otázkou rozporu medzi platným pozitívnym právom a morálkou (zjednodušene) si autori poradili za pomoci Gustava Radbrucha (s. 215-222). Možno

no sa mohli zaoberať aj otázkami rešpektovania právnych pravidiel i subjektívnych práv za extrémnej situácie (vojna, epidémia, stroskotanie na mori a pod.) – sú to vhodné modelové situácie na diskusiu. Dostatočnú pozornosť učebnica poskytla porovnaniu medzi kontinentálnou a anglo-americkou právnou kultúrou (s. 244-249). Väčší priestor však mohol venovať aj islamskej právnej kultúre, prípadne socialistickej právnej kultúre. Prvej preto, že je živým právnym systémom v desiatkach krajín s prevažujúcim islamským náboženstvom, a napriek očakávaniam z polovice 20. storočia v nich nedošlo k nahradeniu domácej právnej tradície napr. kontinentálnou právnou kultúrou. A socialistická právna kultúra bola vlastne na Slovensku aj v Českej republike „živou“ až do rokov 1990 – 1991 a s jej pôsobením sa možno stretnúť až doteraz.

Štrnásť až záverečná šesťnásť kapitola podávajú vysvetlenia k výkladu práva, realizácii práva a k právnej zodpovednosti, ktorým v zásade nie je možné nič vyčítať, i keď možno pripustiť, že niektoré učebnice ponúkajú zľahka iné definície aj kategorizácie, čo je však v právnej teórii plne prípustné.

Na záver možno konštatovať, že uvedená učebnica neprináša nejaký novátorský alebo prevratne nový pohľad na štát a právo. To sa od učebnic ani neočakáva. Podarilo sa jej však pohľad na štát a právo aktualizovať vzhľadom na podmienky 21. storočia a do slovenskej spisby vniesť aj niektoré myšlienky zo zahraničia. Učebnica je písaná jednoduchým a pútavým jazykom, ktorý vyžaduje len malú mieru „predporozumenia“ – teda predchádzajúcej znalosti terminológie a základov daného odboru. Pre čitateľov teda môže byť skutočnou prvou publikáciou v oblasti teórie štátu a práva.

Možno ju teda s pokojným svedomím odporúčať ako základnú literatúru pre školy právnického aj neprávnického zamerania.

Daniel Š m i h u l a*

* Doc. JUDr. MUDr. Daniel Š m i h u l a, PhD. Dr.Iur., Stredoeurópska vysoká škola v Skalici.